

371.3::821.163.41

821.163.41.09-13:398]:81'38

<https://doi.org/10.18485/sj.2023.28.1.22>

БРАНКО С. РИСТИЋ*

Учитељски факултет, Призрен-Лепосавић

Прегледни научни рад

Примљен: 18.10.2022.

Прихваћен: 13.12.2022.

ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ

Филолошка гимназија, Београд

МЕТОДИЧКИ ПРИСТУП ВЕРБАТОЛОШКОЈ АНАЛИЗИ ЕПСКЕ ПЕСМЕ *ПОЧЕТАК БУНЕ ПРОТИВ ДАХИЈА*

Аутори у овоме прилогу, ослањајући се на методолошке „алате” и теоријска достигнућа вербатологије и наратологије, методички анализирају композицију епске песме *Почетак буне против дахија* Филипа Вишњића, и на тај начин отварају наставницима и ученицима нову и богатију перспективу и дубље увиде у тумачењу уметничког текста. Аутори, даље, утврђују да је реч о уметничком тексту са фолклорном инспирацијом и историјском мотивацијом, и да Вишњић својом вербатолошком даровитошћу успева да кроз фолклорну матрицу успостави отклон од епске флоскулизације, те и да дезаутоматизацијом и стилском пререгистрацијом јединица и структура створи естетизовану унутрашњу форму. Са методичког аспекта, аутори закључују да је првенствени задатак наставника да укаже на високе естетске и етичке домете српске епике, и да на тај начин допринесе развоју ученичког сензибилитета за читање и разумевање епског дискурса и поезике народног стваралаштва.

Кључне речи: Филип Вишњић, епска песма, мотивација, вербатолошка анализа, методика наставе српског језика и књижевности.

---

*braris9@gmail.com

1. УВОДНЕ МЕТОДИЧКЕ НАПОМЕНЕ

1. Програмски предодређена за изучавање у осмом разреду, епска песма *Почетак буне против дахија* својим естетским и етичким одређењима омогућава ученицима да се упознају са темом настанка нововековне српске државе, да развију могућности сагледавања улоге овог догађаја у историји Србије, и да на тај начин продубе свест о српском националном простору у ширем контексту. Наставном интерпретацијом ученици ће сазнати о историјским приликама с почетка деветнаестог века и истакнутим личностима у борби за ослобођење од Турака, што омогућава интеграцију наставних садржаја историје, књижевности и језика.

2. Како су епске песме стилски, наративно и вербатолошки обележене особитим развојем фабуле и сложеним поступком карактеризације ликова – ученици бивају мотивисани за разумевање епских сукоба и унутрашњих борби ликова, а то, надаље, подстиче идентификацију ученика са ликовима и њиховим моралним дилемама. Према Милатовићу (2011: 301), модел обраде епске песме обухвата: (1) припремни разговор; (2) најаву наставне јединице; (3) локализацију песме; (4) изражајно читање; (5) емоционалну паузу; (6) разговор о непосредном доживљају; (7) објашњење непознатих речи и израза; (8) анализу фабуле; (9) обраду епских ликова (10) композицију; (11) синтезу; и (12) самостални и стваралачки рад ученика. Методолошке су препоруке аутора да је за пригодно наставно тумачење најадекватнији општи модел обраде књижевноуметничког текста, уз коришћење логичких целина. Сходно вербатолошком обрасцу развијања радње уопште, и без обзира на стиховну поставку текста, исти теоријско-методолошки приступ има пуно оправдања и у анализи епске творевине.

а) За адекватну наставну интерпретацију потребно је створити услове који се одсликавају у првој етапи – дакле, у припремном разговору. Разговор у уводном делу часа требало би да буде мотивацијски и емоционално обојен, те у овом случају то могу бити историјске чињенице попут повода за подизање буне, чувене *сече кнезова*, јер „познавање друштвених и историјских околности из којих потичу опевани догађаји и личности доприноси бољем разумевању јуначке песме” (Николић 2010: 572). Подстицајна најаву наставне јединице оглашава почетак главног дела часа, и указује на почетак аналошког праћења односа између историјских чињеница и поетских слика. Не примеру песме која је наш предмет анализе, наставник, дакле, као припремни методички задатак може поставити подсећање ученика на историјска знања о догађајима везаним за Први српски устанак. На овај начин се већ у најави указује на тематски круг песама о овом значајном историјском догађају, као што се истовремено и конкретно упућује на песму *Почетак буне против дахија*.

б) Кључна етапа у процесу интерпретације јесте локализација. Епске песме због историјских догађаја и тековина о којима певају морају бити стављене у контекст друштвено-историјских и временских прилика о којима певају, и у којима су настале. Потребно је напоменути да је за локализирање песме *Почетак буне против дахија* неопходна тзв. „спољашња перспектива”, односно поглед на историјске околности о којима је било речи у првој етапи модела обраде. Осим спољног погледа на текст, неопходно је указати на уметничку, унутрашњу локализацију (Николић 2010). Унутрашње одређење песме указује на поетско обележје естетске вредности која на специфичан начин ученике уводи у епоху и њене историјско-културолошке прилике.

в) Читање песме дикцијски омогућава уверљиво наглашавање њених мотивских одлика. Када се говори о читању епских песама – по мишљењу методичара (Илић 2003; Николић 2010; Милатовић 2011) – препоручљиво је више читања, а најмање две врсте: интерпретативно и истраживачко. Интерпретативним читањем треба убедљиво приказати ученицима сугестивну моћ песме – тј. наглашавањем мотива борбе за слободу, живот и самосталност, подстицати емотивни и естетски доживљај као методичко-методолошку основу за исцрпну књижевноуметничку анализу. Истраживачко читање, пак, не само да изискује више времена, већ и подразумева читаву батерију методички увезаних задатака, те се не практикује на самом часу и у амбијенту колективног рада, већ у самосталном и индивидуалном раду (обично са даровитијим ученицима).

3. Главни део часа, осим наведених методичких радњи, подразумева најважнију теоријско-методолошку активност – анализу песме. У нашем методичком приступу даћемо преглед питања, радних налога и задатака које треба формирати сходно ученичким способностима и предзнањима. Нпр.:

Какву сугестију народни певач постиже употребом речи „чудо” на почетку песме? Запази како градација у опису необичних небеских прилика подстиче Србе на борбу. Подвуци стихове у којима се то види. Чиме су још, осим чудних знакова на небесима, условљени страх и забринутост турских првака? Шта они наслућују? Запази како је народни певач догађаје из 1804. повезао са догађајима који су се одвијали у време Косовске битке. Објасни шта је у колективној свести српског народа означавала та битка. За какав преступ ће дахије бити кажњене? О чији су се завет оглушиле? У какву моћ се узда Фочић Мемед-ага? Објасни у чему је највећа снага угњетене раје. Подвуци стихове у којима се наводи пророчанство о томе шта ће се са Турцима догодити у Србији. Објасни на који начин је историја потврдила ове стихове. Запази на који начин је у песми приказан лик кнеза Илије Бирчанина. Подвуци последње стихове који говоре о односу Мехмед-аге према овом српском кнезу, и образложи какву поруку певач шаље народу.

Очекује се да ученици у процесу наставне анализе износе своја запажања и ставове, и да активно учествују у дискусији. С друге стране, наставник активно проводи аналитички, синтетички и дискусионни процес, и указује на оне делове у песми у којима су – садржински и смисаоно – остварени стилски, естетски и етички акценти.

4. У завршном делу часа предвиђено је да наставник – указујући на високе естетске и етичке домете српске епике, – допринесе развоју ученичког сензибилитета за читање и разумевање епског дискурса и поетике народног стваралаштва; да указује на богатство језичких (фолклорних) обрта, и да скреће пажњу на моралну и друштвену улогу устаничких песама. С друге стране, од ученика се тражи да размисле о универзалности опеваних догађаја, личности и идеја, о могућностима њиховог пројектовања у уметности, на пример, у музици или сликарству.

2. УВОДНЕ АНАЛИТИЧКЕ НАПОМЕНЕ

1. Велики Хомер, с којим ћемо упоредити изванредно уметничко остварење Филипа Вишњића, сажео је легендарне догађаје из грчке ране историје у песничко дело чија снага не застарева, а актуелност остаје вечна. Филип Вишњић је имао друкчији однос према историји: он је од актуелних догађаја исто тако ненадмашном снагом успео направити легенду. Његов епски опус – снагом песничке речи и убедљивошћу историјског извештаја – пленио је слушаоца и изоштравао осећај бораца, међу којима је живео и деловао, и смисао и циљеве борбе за слободу. И великом делу, и великој српској буни, диве се генерације потомака славних устаника.

2. О тим догађајима написано је много научних и песничких страница доступних читаоцу у свим српским библиотекама. На челу тих списа налазе се незаборавни Вукови описи бојева, њихових учесника и неустрашивих старешина устанка. Тако макрокомпозицијски, и уопштено. У овом одељку покушаћемо да у анализи микрокомпозиције нађемо потврде за ове наше прелиминарне ставове. Наш задатак је врло скроман: указаћемо на неке аспекте у анализи композиције и стилских вредности *Почетка буне против дахија*, са напоменом да је наш методолошки избор овде наратолошко-вербатолошки (исп. Бал 2000, Јовановић Симић/Симић 2015).

3. Вишњићева варијанта *Почетка буна против дахија* у односу на ону из Црне Горе (в. „Опет то из Црне Горе”), као и у поређењу са епским песмама других певача, показује значајне симптоме индивидуализације, или боље: индивидуалне естетизације. Фолклорни елементи не могу се овде превидети – они се пре свега препознају на макроплану, као општа миметичка схема стиховне наративности. У ту фолклорну вербатолошку матрицу Вишњић, међутим, између осталог и као хроничар, уграђује стиховне блокове ослобођене народског изразног маниризма, постављајући их у изоморфични однос са логиком историјског збивања.

3. ВЕРБАТОЛОШКА МАКРОАНАЛИЗА ПЕСМЕ

1. Иницијална формула: *Боже мили! Чуда великога* – има топички карактер, и диктумски најављује модус, опет иницијални:

Кад се шћаше по земљи Србији,
По Србији земљи да преврне
И да друга постане судија,
Ту кнезови нису ради кавзи,
Нит' су ради Турци изјелице,
Ал' је рада сиротиња раја,
Која глоба давати не може [...]
Земан дош'о, ваља војевати,
За крст часни крвцу прољевати,
Сваки своје да покаје старе.

а) Као што видимо у форми ослабљене словенске антитезе – *ту кнезови нису ради...* / *нит' су ради Турци...* / *ал' је рада сиротиња раја* – те и наративне ретардације, најављује се тема епске песме: *земан дош'о, ваља војевати*.

б) Следи митолошко-фантастична слика у вербатолошкој форми предсказања, позната народној књижевности и иначе (уп. Веселовски 2005: 171–194, Матицки 1989: 198–206, Радуловић 2003: 25–46), али овде остварена свежим, новим поетским сликама. Поетизација се постиже паралелним вођењем догађаја очигледних а небеских, и оних предвиђених а реалистичних, земаљских:

Небом свеци сташе војевати
И прилике различне метати
Виш' Србије по небу ведроме
'Ваку прву прилику вргоше:
Од Трипуна до светог Турђа
Сваку ноћцу мјесец се ваташе,
Да се Србљи на оружје дижу,
Ал' се Србљи дигнут' не смједоше.
Другу свеци вргоше прилику:
Од Турђева до Дмитрова дана [...]
Ал' се Србљи дигнут' не смједоше.
Трећу свеци вргоше прилику:
Гром загрми на светог Саву
Усред зиме, кад му време није [...]
Ал' се Србљи дигнут' не смједоше.

в) Небеске прилике нису се пројектовале на земаљске: *Ал' се Србљи дигнут' не смједоше*, тако три пута.

А четврту вргоше прилику:
Виш' Србије на небу ведроме
Увати се сунце у прољеће,
У прољеће на светог Трипуна,
Један данак три пута се вата,

А три пута игра на истоку.
То гледају Турци Бијограци,
И из града сви седам дахија [...]

г) Четврта небеска сцена отвара се сада пред очима Турака, и тумачи се њиховим речима:

Сузе роне, а прилике гледе:
„Ала кардаш! Чуднијех прилика!
Оно, јолдаш, по нас добро није!”

2. Вишњић информативност епског наратива¹ интензификује одустајањем од сваке предикабилности уобичајене у фолклорној форми, те, најпре, на одговор-акцију не подиже Србе, већ Турке. Контраст је веома суптилно уграђен у симболичке слике: Србима се отвара небески простор за посматрање, а Турци само долазе до тепсије, додуше стаклене, не би ли имитација била сличнија; Србима свеци размештају прилике, а Турци сами хватају звезде и мећу у тепсију:

Па од јада сви седам дахија
Начинише од стакла тепсију,
Заграбише воде из Дунава [...]
У тепсију зв'језде поваташе,
Да гледају небеске прилике,
Што ће њима бити до пошљетка.

а) У одгонетању представа из тепсијских прилика Филип Вишњић се послужио уобичајеним конструктивним решењима: кумулацијом и понављањем лексичких и тагмемских јединица, те и парафразом – *очима виђеше, ни на једном глава не бијаше*:

Кад дахије лице огледаше,
Све дахије очима виђеше,
Ни на једном главе не бијаше.

б) Пошто разбију тепсију, незадовољни сликама и уплашени очекивањима (*потегоше напак од челика, те разбише од стакла тепсију*), Турци се стану договарати шта ће и како ће. Но пре тога, песник успева дочарати, бар у симптомима, психолошко стање Турака: *разбише од стакла тепсију, бацаше је низ бијелу кулу, и од јада сви седам дахија пошеташе брижни*

¹ „У основи постоје три човеку својствена облика дискурса – читамо у *Речнику књижевних термина* (РКТ 1992: с.в. „дискурс”): *приповедање, описивање, доказивање*”, који су уједно антрополошки константни облици доживљавања. „Сама сукцесија збивања или промена стања по себи не чини нарацију, као што ни појединости постављене једна крај друге у простору по себи не чине опис. Тек смисао којим су окупљене у целину чини појединости јаснима, и карактерише их као опис и приповедање – што бисмо могли назвати наратизацијом описа” (исп. Јовановић Симић 2017: 46).

невесели, одшеташе у каву велику. Ови драмски елементи чине Вишњићеву песму јединственом у микрожанровском смислу.

Пак сједоше по кави великој,
Све сједоше један до другога,
Старца Фочу вргли у зачеље,
Бијела му брада до појаса,
Пак повика све седам дахија:
„К нама брже, хоће и ’ваизи!
Понесите књиге инцијеле,
Те гледајте, што нам књиге кажу,
Што ће нама бити до пошљетка”.

в) Старца Фочу Вишњић уводи у климакс драматичне пометње Турака, приказујући га типски као мудраца, *бијела му брада до појаса*. Са њим се Турцима отвара последња могућност избављења, јер он потврду неминовне пропасти проверава и у муслиманској светој књизи: *Понесите књиге инцијеле*, вели он хоцама и ваизима (турским проповедницима). Психологизација и карактеризација етника, и драматизација наратива – *књиге гледе, грозне сузе роне* – особен је поетолошки поступак Вишњићев у фолклорном корпусу устаничког наратива. А ’хоће и ваизи’ –

Дахијама овако говоре:
„Турци, браћо, све седам дахија!
’Вако нама инцијели кажу:
Кад су ’наке бивале прилике
Виш’ Србије по небу ведроме,
Ев’ од онда пет стотин’ година,
Тад је српско погинуло царство,
Ми смо онда царство задобили,
И два влашка цара погубили [...]”

3. *Почетак буне против дахија* има једну особену композициону карактеристику, а то је интертекстуалност остварена као цитатност, сем дијалогичности, разуме се. Ево како се у наставку пређашњих стихова уведе Муратове речи:

Већ све Мурат у животу бјеше,
Док ми Српско царство освојисмо,
Онда себи везире дозива:
„Турци браћо, лале и везири!
Ја умријех, вама добих царство,
Него ово мене послушајте,
Да вам царство дуговјечно буде:
Ви немојте раји горки бити,
Веће раји врло добри буд’те;
Нек је харач петнаест динари,
Нек је харач и тридест динари;
Не износ’те глоба ни пореза,
Не износ’те на рају биједа;

Не дирајте у њихове цркве,
 Ни у закон, нити у поштење;
 Не ћерајте освете на раји,
 Што је мене Милош распорио,
 То је срећа војничка дон'јела:
 Не може се царство задобити,
 На душеку све дуван пушећи [...]"

а) Ово је истовремено дијалог историје, али је и посебна вербатолошка форма квазидирективног типа, реализована као савет, поука, инструкција. У завршници овог стиховног блока препознајемо и сентенционалност, као израз источњачке мудрости: *Не може се царство задобити, / На душеку све дуван пушећи.*

б) Старац Фочо, дакле, у свој монолог уграђује монолог Муратов, те је то и цитат² и пример: оба су говора, према томе, стилски апликати, и оба су – са различитим контекстуализацијама прорачунати на ефицијентност историјског мотива – први унутар глобалне структуре песме, други – унутар монолошке структуре Фочина говора, и уз то је и књишки цитат (запис из *књига иницијела*). Прагматизам је битна квалитативна одлика Муратових речи:

„Ви немојте рају разгонити
 По шумама, да од вас задире,
 Него паз'те рају к'о синове,
 Тако ће вам дуго бити царство;
 Ако л' мене то не послушате,
 Већ почнете зулум чинит' раји,
 Ви ћет' онда изгубити царство”.

в) Фочин монолог у наставку стиховног приповедања представља коментар, дакле, засебну вербатолошку форму. Он има оценски карактер, а и тон опомене:

„И ми нашег цара не слушамо,
 Већ велики зулум подигосмо [...]
 Сад су 'наке постале прилике,
 Сад ће нетко изгубити царство;
 Не бојте се краља ни једнога,
 Краљ на цара ударити не ће,
 Нити може краљевство на царство [...]
 Кад устане кука и мотика,
 Биће Турком по Медији мука [...]"

² Дијалoшким поступком (Ковачевић 2012), и иначе и овде, генерише се доминантна вербатолошка форма, која је заснована на варијацији интензитета и квалитета – као наративни дијалог и наративне дигресије. Посебно епске композиције огледа се и у њеној прстенастиости или циркуларности, о чему сведоче разна понављања – контактна и дистантна, углавном иницијалних стиховних фрагмената. Све смо ове случајеве подвели под кумулацију – било да је реч о анафорском, контрастном и хиперболичном понављању, или просто о унутарстиховном.

Мудрословље је и овде израз источњачке филозофије: *Краљ на цара ударити не ће; Кад устане кука и мотика, / Биће Турком по Медији мука* – али је истовремено и израз доброг познавања менталитета и карактера српског народа.

г) Завршни сегмент Фочина монолога, а заправо дијалогске реплике на питање дахија с почетка песме, – у облику парафразе као редундантног поступка – најављује крај Турцима, у облику фигуре сермоцинације у стиху *Тако наши инцијели кажу*:

„Да ће ваше куће погорети,
Ви дахије главе погубити;
Из огњишта пронић' ће вам трава,
А мунаре попаст' паучина,
Не ће имат' ко језан учити;
Куд су наши друми и калдрме,
И куда су Турци пролазили
И с коњскијем плочам' задирали
Из клина ће проникнути трава,
Друмове ће пожељет' Турака,
А Турака нигде бити не ће”.

4. Крај турске империје најављен је кроз неколико упечатљивих слика угашеног огњишта и опустелих друмова, а психолошко стање дахија и самога старца Фоче након оваквог предсказања Вишњић описује следећим стиховима:

Кад то чуше сви седам дахија,
Све дахије ником поникоше,
И преда се у земљу поглаше,
С књигом не зна нико бесједити,
Ни како ће књизи одказати.
Старац Фочо подавио браду,
Па је б'јелу са зубима гризе [...]

а) Драмске моменте прекида Фочић Мемед-ага позивом на сечу кнезова:

„Устанимо на ноге лагане,
А магазе с благом отворимо,
Просућемо рушпе по калдрми [...]
Поћи ћемо из нашега града
Кроз нашије седамн'ест нахија,
Исјећ' ћемо све Српске кнезове,
Све кнезове, Српске поглавице,
И кметове, што су за потребе,
И попове Српске учитеље,
Само луду ћепу оставити [...]”

б) Историјска веродостојност огледа се у следећем епском наративу, у коме Мемед-ага номинално наводи српске кнезове, увек у истом синтаксичком обрасцу, успостављајући изоморфичне стиховне образце и варирајући њихову

унутрашњу предметну структуру. На овај начин и смисао и форму уводи у ритмично стање:

„Док погубим кнеза Палалију [...]
 Док погубим и Јована кнеза [...]
 И Станоја кнеза из Зеока [...]
 Док погубим Стеву Јаковљева [...]
 И Јована кнеза из Крснице [...]
 Док погубим до два Чарапића [...]
 Док погубим Црнога Ђорђија [...]
 Док погубим протопоп' Никољу [...]
 Док погубим Ђорђија Гузоњу [...]
 Док погубим протопопа Марка [...]"

в) Међу кнезовима посебно место Вишњић одређује Бирчанин Илији – њему је квантитетски посвећен већи број стихова но осталим кнезовима чија се имена и градови таксативно наводе. А квалитетски, песник у виду епизоде развија слику о овом српском јунаку, по истом дескриптивном моделу како је представљен Марко Краљевић – интензитетски, дакле, и хиперболично – са устаљеним номиналним и вербалним етикецијама епског јунака:

„Док погубим Бирчанин-Илију,
 Обор-кнеза испод Међедника,
 Ево има три године дана,
 Од како се врло посилио:
 Кудгођ иде, све крџата јаше,
 А другога у поводу води;
 Он буздован о ункашу носи,
 А бркове под калпаком држи,
 Он Турчину не да у кнежини,
 Кад Турчина у кнежини нађе,
 Топузом му ребра испребија [...]"

5. Иза овог наративног интервала, у коме Вишњић доследно и реалистички тачно наводи имена српских кнезова, укључује се хорски глас дахија:

Све дахије на ноге скочише,
 Мемед-аги сви се поклонилише:
 „Фала јолдаш, Фочић Мемед-ага!
 Твоја памет пашовати може,
 Ми ћемо те пашом учинити,
 Тебе ћемо свагђе послушати”.

а) Као одговор и дахијама и Мемед-аги, а по полилошком композиционом закону овде успостављеном, опет се секвентно укључује глас мудраца, старца Фоче:

Старац Фочо поче говорити:
 „Нуто момка! И нуто памети!
 С којом р'јечи на пашалук сједе!

Узми синко, Фочић Мемед-ага,
Узми сламе у бијелу руку,
Мани сламом преко ватре живе:
Ил' ћеш ватру са тим угасити,
Или ћеш је већма распалити?"

б) Старац Фочо опет проговара језиком и стилем универзалних истина, метафором о „слами” и „ватри” која је мање екстензивна но што је продубљена до симбола, и у композицији песме задржава исти вербатолошки статус као и остале старчеве монолошко-дијаложке опсервације: то су упозорења, опомене, поуке.

„Него мене старца послушајте [...]
Од харача раји отпустите [...]
С кнезовима ви се побратите...
С поповима у дослуку буд'те,
Не би л' и ми уз њих преживљели”.

в) На рационалност и прагматизам старчеву Мемед-ага одговара самовољом:

„Мој бабајко, не слушам те стари”.
То изрече, а на ноге скочи,
И за њиме остале дахије,
Пак на граду бачише топове,
На дукате покупише војску [...]

б. По композиционом принципу дистантне еквивалентности, као израз интратекстуалности, Вишњић у истим стиховним блоковима описује српске кнезове – уводећи нову сцену: њихову погибију. И док се у претходним наративним пасажима односио према грађи редундантно, сада то чини релевантно – истичући радњу као чин, представљајући радњу искључиво као вербатолошки диктум, и односећи се према модусу крајње рестриктивно:

Домамише кнеза Палалију
И у Гроцкој њега погубише;
И Станоја кнеза из Зеока
Преварише, па га погубише [...]
Преварише Марка Чарапића,
Преварише, те га погубише;
И Гагића Јанка буљубашу
Из Болеча села маленога [...]

а) У овом пасажу брзог увођења и смењивања имена српских кнезова, те и рудиментног приказивања њихове погибије, наративно-дескриптивни интермецо представља певачево фокално осветљење двојице кнезова – Алексе, и већ антиципираног Бирчанин Илије. Светло које сада, у тренуцима велике животне опасности, пада на Илију – ни издалека га не чини онаквим јунаком каквим га Вишњић слика у пређашњим стиховима:

А кад виђе обор-кнез Алекса,
 Да ће Турци оба погубити,
 Тад он рече Фочић Мемед-аги:
 „Господару Фочић Мемед-ага!
 Поклони ми живот на мејдану,
 Ево теби шесет кеса блага [...]”
 Ал’ бесједи Бирчанин Илија:
 „Господару, Фочић Мемед-ага!
 Ево теби и сто кеса блага,
 Поклони ми живот на мејдану”.
 Вели њему Фочић Мемед-ага:
 „Не будали, Бирчанин Илија!
 Тко би горског упустио вука?”

б) Константацијом Мемед-аге у виду реторског питања – *Тко би горског упустио вука?* – Вишњић баца последње светло на Илију као јунака, пошто је претходно урушио његово достојанство. А потврду тог моралног клонућа налазимо у клетвеним речима кнеза Алексе:

„Бог убио сваког ришћанина,
 Који држи вјеру у Турчину!”

в) Вишњић је композицијски добро прорачунао овај ефекат, јер га је поставио као фон у ефицијенцијски конструисану слику Црног Ђорђа:

„Чујете ли, моји соколови!
 Брзо добре коње посједните,
 Пак трчите у село Тополу,
 Не би л’ Црног погубили Ђорђа:
 Ако ли нам сад утече Ђорђе,
 Нека знате, добра бити не ће”.

7. Следи стиховно опричавање сцене уласка Турака у Тополу, опкољавања Ђорђевог двора, разговора са мудроом и храбром Ђорђијницом – и то са свим детаљима карактеристичним за народну причу:

А кад Турке с чобанима виђе,
 Онда Ђорђе овако говори:
 „Чујете ли, дванаест чобана!
 Сваки јако глајте по Турчина,
 Ал’ немојте пушака метати,
 Докле моја најприје не пукне,
 Ја ћу гледат’ Узуна Мемеда,
 Виђећете, што ћ’ од њега бити”.

а) У кратким а хиперболисаним³ потезима, Вишњић слика Ђорђа као јунака ванредне спретности и храбрости:

³ Упечатљиви елементи сложене композиције ове епске песме углавном су засновани на хармоничном противречју, интензификацији и градацији.

То изрече Петровићу Ђорђе,
Земљи паде, пушци огањ даде,
Пуче пушка, остат' пуста не ће;
Ђе је глед'о, Ђорђе погодио,
Мртав паде Узун са кулаша.

б) И на тој моралној особини Ђорђевој песник вешто гради његов лик вође:

На све стране Ђорђе књиге посла
У свих градских седамн'ест нахија
На кметове селске поглаваре:
„Сваки свога убијте субашу;
Жене, ћецу у збјегове кријте”.

8. Опис устанка и прилика у Србији дат је упечатљиво кроз визуру Ђорђе-вих успеха, његове неустрашивости, а и немилости према Турцима (*женско, мушко, све под мач удари*):

Кад је Ђорђе Србље узбунио
И с Турцима веће завадио,
Онда Ђорђе прође кроз нахије,
Па попали Турске карауле,
И обори Турске тефериче,
И удари на Турске паланке,
Све паланке он Турске попали,
Женско, мушко, све под мач удари,
Тешко Србље с Турцима завади.

а) Након афирмативног описа Ђорђевих војевања следе два стиха која представљају смисаону поенту и поменутог описа и устанничких прилика у Србији:

Турци мисле, да је раја шала,
Ал' је раја градовима глава [...]

б) Ови су стихови заправо дијалогски уведени као одговор на песму коју су, по Вуковим речима, „турске жене у Шапцу пјевале”, те у композицији песме представљају интертекст (са минус присуством), цитат или боље: пример међукултуралног дијалога:

Подигло се неколико влаха,
И понели у тиквици праха,
Да освоје Шабац од Турака;
Они мисле, да је Шабац шала,
Ал' је Шабац Биограду глава.

в) Стихови се овде контекстуализују само као конотација, или подтекстна инспирација на месту горепомнутог дистиха.

9. Вишњић уме стилски изванредно кондензовати реалне историјске прилике у акцентоване и сугестивне поетолошке слике, калибриране тако да из њих израста горостасни лик српског војевача за слободу народа:

А кад Ђорђе исијече Турке,
Исијече Турке зулумћаре,
Онда Ђорђе у градове уђе;
Што би Турак' по градов' ма б'јелим,
Што би Турак' за сјече, ис'јече;
За предаје што би, то предаје;
За крштења што би, то искрсти.

10. У самој завршници песме интензитет⁴ смисла никако не заравњује тон исприповеданог, већ доживљава климакс у апострофом изреченој намери Ђорђевој, чиме се отвара визионарски план опричаних војевања:

Кад је Ђорђе Србијом завлад'о,
И Србију крстом прекрстио,
И својијем крилом закрилио
Од Видина пак до воде Дрине,
Од Косова те до Биограда,
'Вако Ђорђе Дрини говорио:
„Дрина водо! племенита међо
Измеђ' Босне и измеђ' Србије!
Наскоро ће и то време доћи,
Кад ћу ја и тебека прећи
И честиту Босну полазити!”

У форми обећања Вишњић варира типизирани заклетвени обрт умногоне устаљен и епски аутоматизован, чинећи садржај опеваног реалистичнијим, ближим историјским вероватноћама, а истовремено стилски индивидуализујући своје стихове као естетски поступак дерегулације фоклорних вербатолошких и стилских ресурса.

4. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

1. Можемо закључити да драмски елементи, неуобичајени у епском песништву, у песми *Почетак буне против дахија* имају значајну не само орнаменталну функцију, већ и функцију развијања радње, као и етничке и индивидуалне психологизације и карактеризације ликова. Оно што је насловом постављено као тематика, своју реализацију налази тек у 460. стиху, те се може претпоставити интенционална ретардираност две трећине песме, и с друге

⁴ Интензивирање смисла увек је у вези са експресивношћу, као нижим степеном стилизација израза, или са емоционалношћу и дивинизацијом, као вишим облицима стилизације – какву налазимо у наведеном стиховном сегменту (исп. и: Јовановић Симић 2016.).

стране – композициона адлоцираност догађајног фокуса. Ретардација радње у поглавитом делу песме осмишљена је као околносна позадина, па је песнику послужила за експонирање разних наратолошких и стилских поступака вредносно обележених и по себи, а посебно у контексту глобалне композиције. Страхове, веровања, амбиције и посрнућа Османлија препознајемо управо у овом стиховном одељку. И на тој сцени уводе се српски кнезови као општи принцип српског односа према народу и слободи, и посебно се индивидуализују они који су духовна снага српства у немилим временима – најпре, и привремено, Бирчанин Илија, а онда финално и трајно – Црни Ђорђе.

2. Са методичког аспекта, важно је ученицима указати на специфичан Вишњићев поетолошки поступак. Наиме, иако је матрица његове песме фолклорна, она ипак показује вербатолошки отклон од епске флоскулизације. Ученици би ваљало да уоче да се такав отклон препознаје на два нивоа. (а) На нивоу форме то се постиже избегавањем топике, на пример, или њеном дезаутоматизацијом, или стилском пререгистрацијом. (б) На плану садржаја постиже се стварањем естетизоване унутрашње форме песме, пре свега уношењем нових, свежих мотива, поглавито драмске провенијенције, али и поетским утекстовљењем и стилском транспозицијом историјских факата, и успостављањем хроничарског наративног импулса у презентацији приказане предметности.

Извори

Вишњић 1995: Ф. Вишњић, „Почетак буне против дахија”, у: *Антологија народних јуначких песама*, прир. В. Ђурић, Београд: СКЗ, 651–666.

ЛИТЕРАТУРА

Бал 2000: М. Бал, *Naratologija: teorija priče i pripovedanja*, Београд: Narodna knjiga.

Веселовски 2005: А. Н. Веселовски, *Историјска поетика*, Београд: Zeptr book world, 145–250.

Илић 2003: П. Илић, *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси*, Нови Сад: Змај.

Јовановић Симић 2016: Ј. Јовановић Симић, Начини вербализације експресивности (према грађи из романа *Чедомир Илић* М. Ускоковића), *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 45/1, 237–251.

Јовановић Симић 2017: Ј. Јовановић Симић, О унутарисказним и међуисказним односима у поетском вербативу романа *Кукавичја тилад* Лабуда Драгића, *Узданица*, XIV, 2, 43–72.

- Јовановић Симић/Симић 2015:** Ј. Јовановић Симић, Р. Симић, *Вербатологија. Лингвистичке основе науке о вербализацији света*, Београд: НДСЈ и Јасен.
- Ковачевић 2012:** М. Ковачевић, О граматичко-стилистичком терминосистему туђег говора, *Српски језик*, XVII, 13–38.
- Матицки 1989:** М. Матицки, Предавање сна од чарања до сиженог модела, у: *Српска фантастика*, Београд: САНУ, 198–206.
- Милатовић 2011:** В. Милатовић, *Методика наставе српског језика и књижевности у разредној настави*, Београд: Учитељски факултет.
- Николић 2010:** М. Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности*, Београд: Завод за уџбенике.
- Радуловић 2003:** Н. Радуловић, Симболични снови у усменој епизи, *Књижевна историја*, XXXV, 119, 25–46.
- РКТ 1992:** *Речник књижевних термина*. Београд: Институт за теорију књижевности.

METHODICAL APPROACH TO VERBATOLOGICAL
ANALYSIS OF THE EPIC POEM *THE BEGINNING OF THE
REBELLION AGAINST DAHIAS*

Summary

Being directed towards the teaching interpretation and original methodical approach, the authors give a verbatological and narrative analysis of the composition of Filip Višnjić's poem *The Beginning of the Rebellion against Dahias* and determine that it is an artistic text with folkloric inspiration and historical motivation. Through the folklore matrix, Višnjić managed to achieve the distance from the epic platitudes and to create an aestheticized internal form through deautomatization and stylistic re-registration of units and structures. From a methodical point of view, the authors conclude that the teacher's primary task is to point out the high aesthetic and ethical scope of Serbian epic and thereby contribute to the development of the students' sensibility for reading and understanding the epic discourse and the poetics of folk creativity.

Keywords: Filip Višnjić, epic poem, motivation, verbatological analysis, methodics of Serbian language and literature teaching.

*Branko S. Ristić
Ivana R. Jovanović*